ЮРІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ ПІНЧУК: ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ В НАУКОВОМУ ДОРОБКУ М. І. КОСТОМАРОВА

Тамара Дорохіна
кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, археології та краєзнавства
Національного університету «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка (Чернігів, Україна)
ORCID ID: 0000-0002-9936-6226
tamara-turenok@ukr.net

Юрій Кахерський
аспірант кафедри історії України, археології та краєзнавства
Національного університету «Чернігівський колегіум»
імені Т. Г. Шевченка (Чернігів, Україна)
ORCID ID: 0000-0002-8615-3651
yurakaherskiy@gmail.com

Анотація. У статті розглянуто науковий доробок українського історика, дослідника проблем історіографії та джерелознавства України, заслуженого діяча науки і техніки України Юрія Анатолійовича Пінчука, який присвячений вивченню поглядів історика України XIX століття Миколи Івановича Костомарова на історичний поступ у творенні української народності, формуванні національного самоусвідомлення народу, подій, пов'язаних з національно-визвольним рухом, розвитком української державності тощо. Ю. А. Пінчук з 70-х років XX століття впродовж усього свого наукового шляху вивчав життя та творчість М. І. Костомарова, запропонував неупереджену оцінку його визначної спадщини з історії України. Приділено увагу особистому внеску Ю. А. Пінчука щодо перевидання та популяризації наукової спадщини видатного історика, етнографа, мислителя та громадського діяча.

Ключові слова: М. І. Костомаров, костомаровознавство, науковий доробок, національна самосвідомість, національна ідея, націєтворення, українськість.

Вступ. Вивчення наукового доробку Миколи Івановича Костомарова бере початок з XIX століття. Багато уваги творчості видатного історика присвячували М. П. Драгоманов (1841–1895), Д. І. Багалій (1957–1932), О. С. Грушевський (1877–1942). Проте визначальну дослідницьку роль, що полягає у виокремленні серед істориків XIX століття саме М. І. Костомарова, відіграв Михайло Сергійович Грушевський (1866–1934). У студії «Українська історіографія і Микола Костомаров», присвяченій 25-м роковинам смерті науковця, М. С. Грушевський схарактеризував М. І. Костомарова як «першого національного історика України, одного з найвизначніших представників і проводирів поступового українства, що гаряче прив'язання до рідної землі, до своїх традицій погоджували і зв'язували в одно з ідеалами вселюдського поступу, розвою й згоди» (Грушевський, 2005: 23–24). Окрім наукового студіювання спадщини М. І. Костомарова, М. С. Грушевський долучився до популяризації його праць: під його керівництвом було заплановано видання творчої спадщини видатного історика. Світ побачили два томи цієї серії, у яких були опубліковані найголовніші етнографічні, публіцистичні та науково-полемічні твори М. І. Костомарова: «Науково-публіцистичні і полемічні писання Костомарова», «Етнографічні писання Костомарова».

Дослідження наукового доробку М. І. Костомарова отримало продовження у XX–XXI століттях. Велика кількість сучасників долучилися до історіографічної традиції М. С. Грушевського в оцінках творчої спадщини «національного історика України». Відомий костомаровознавець, засновник міждисциплінарної наукової галузі – костомаровознавства, Юрій Анатолійович Пінчук (1937–2012) назвав М. С. Грушевського видатним знавцем спадщини «Нестора української історіографії» (Тельвак, Тельвак, 2005: 223).

Ю. А. Пінчук присвятив вивченню діяльності М. І. Костомарова, репрезентації його поглядів на суспільні процеси та історичний поступ у творенні української народності (державності) левову частку свого наукового доробку. Його шлях костомаровознавства розпочався з обрання теми наукового дослідження на здобуття ступеня кандидата історичних наук – «М. І. Костомаров як історик України». В обґрунтуванні теми він зазначив: «Назріла необхідність дати аналіз та оцінку великій спадщині з історії України М. І. Костомарова, який збагатив і розширив джерелознавчу базу історії України й на її основі зробив ряд висновків, що зберегли своє наукове значення до наших днів» (Дорохіна, 2018: 354). Захист відбувся в 1972 році, науковий керівник молодого наполегливого науковця – член-кореспондент АН УРСР Іван Олександрович Гуржій (1915–1971).

Метою статті є крізь призму наукового доробку Ю. А. Пінчука висвітлити погляди М. І. Костомарова на історію України: питання національно-визвольного руху, часи козацької доби та гетьманування визначних постатей у різні періоди, формування української нації, української національної ідеї, державотворчі процеси, проблеми української мови та літератури, унійні процеси, ідеї українськості. Важливо визначити роль Ю. А. Пінчука у справі повернення імені М. І. Костомарова в історичну науку.

Для реалізації визначеної мети було використано загальнонаукові (аналіз, синтез, абстрагування та порівняння) та спеціально-наукові (біографічний метод з використанням принципів історизму, науковості та системності) **методи** дослідження.

Основна частина. Зацікавившись постаттю М. І. Костомарова, Ю. А. Пінчук вивчав не тільки його наукову та громадську діяльність. Перші розвідки він присвятив переважно сторінкам особистого життя вченого, його життєвого поступу. Варто зазначити, що дослідникові довелося працювати в умовах, коли вповільнився розвиток усієї української науки. Він зустрів на своєму науковому шляху безліч труднощів, як у період підготовки матеріалу дисертації, його апробації, так і під час захисту. Тільки в 1984 році після тривалих зусиль побачила світ монографія Ю. А. Пінчука «Исторические взгляды Н. И. Костомарова» (Дорохіна, 2018: 299).

Зі слів Ю. А. Пінчука, одна з улюблених його статей – «До питання про історичний живопис М. М. Ге» (1978). Вона дала авторові змогу в непрості часи тоталітарного режиму презентувати М. І. Костомарова як бажану персону в товаристві відомих письменників та вчених свого часу: «По четвергах у петербурзькій квартирі митця збиралися відомі діячі літератури і мистецтва, вчені (О. М. Пипін, К. Д. Кавелін, І. М. Крамською, М. М. Антокольський), був тут й історик М. І. Костомаров. У свою чергу, М. М. Ге був частим гостем «вівторків» М. І. Костомарова» (Пінчук, 2012: 39). У статті приділено увагу святкуванню 35-ти річчя літературної діяльності М. І. Костомарова, яке йому підготували друзі (М. О. Некрасов, І. С. Тургенєв, Д. Л. Мордовцев, М. М. Ге та багато ін.) та детально описано подарунок – фотоальбом зі світлинами присутніх (57 знімків). «На масивній срібній кришці фотоальбому зображено історичний сюжет, намальований М. М. Ге: зліва представлено портрет Кобзаря, на першому плані – чорнильниця з пером, літописи і розгорнутий сувій з написом «1838–1873», з правого боку тематика наукових досліджень М. І. Костомарова – Богдан Хмельницький, Степан Разін, Іван Грозний, Володимир Мономах, у віддаленні – перші давньоруські князі. Зверху кришки написано – «Харьков, Киев, Петербург», тобто міста, в університетах яких навчався або читав лекції М. І. Костомаров, знизу напис «М. И. Костомаров, десятое мая» – це дата, коли вийшов його перший твір «Сава Чалий» (Пінчук, 2009: 40). На сьогодні альбом зберігається у відділі рукописів Державної публічної бібліотеки імені М. Є. Салтикова-Щедріна. Ознайомившись із розвідкою, розуміємо, що М. І. Костомарову в ній приділено багато уваги й тільки завдяки назві Ю. А. Пінчук зміг її опублікувати. Він схарактеризував друзів історика, його основні вподобання, історичних персоналій, якими захоплювався М. І. Костомаров, а також рівень його авторитету та популярності. Ю. А. Пінчук так прокоментував свою мотивацію щодо підготовки статті: «Надрукувати щось з костомаровознавства, яким я займався, становило велику проблему. <…> Проте, боліло хоч щось сказати про Миколу Костомарова, бажано нове і об'єктивне, що вдалося зробити лише в закамуфльованій розвідці, стосовно її назви і змісту, під живопис визначного маляра XIX ст. Миколи Ге» (Дорохіна, 2018: 298).

З 90-х років XX століття з-поміж публікацій Ю. А. Пінчука вирізняються дослідження наукового доробку М. І. Костомарова, присвячені національно-визвольному руху, поглядам на розвиток української державності, формуванню самоусвідомлення, самоідентифікації українського народу, проблематиці української мови та літератури. Остання знайшла відображення в праці М. І. Костомарова «Правы ли наши обвинители?», яку Ю. А. Пінчук віднайшов у тодішньому Відділі рукописів ЦНБ ім. Вернадського АН УРСР і запропонував до уваги широкого загалу розвідку «Заборонена стаття М. І. Костомарова». Автор високо оцінив діяльність М. І. Костомарова в царині захисту української мови, її популяризації в суспільстві: «І справді, чи ж можна залишити поза увагою, і з точки зору пізнавальної, і з огляду на практику сьогодення, твір, у якому М. І. Костомаров підняв свій голос в оборону української мови, проти антиукраїнської кампанії реакційної преси? Звичайно, ні! Тема оборони української мови й літератури та обґрунтування їх права на визнання була започаткована ним ще в юності. Вона яскраво простежується вже в найперших його працях. Зокрема, в "Обзоре сочинений, писанных на малороссийском языке, 1843" (Молодик на 1844 год. Харків, 1843) розкривається мовне й естетичне значення нашого красного письменства, починаючи від "Енеїди" Котляревського й закінчуючи творами 1841 р.» (Пінчук, 1990: 137–140).

Отже, видатний учений, письменник і громадський діяч М. І. Костомаров є однією з тих постатей, з якими асоціюється українське відродження й національна історична наука XIX століття. Підтвердженням цього слугує захищена ще на початку наукової діяльності (автору було 25 років) магістерська дисертація «О причинах и характере унии в Западной России» (1842), надрукована вперше окремим виданням у вигляді книжечки: «О причинах и характере унии в Западной России, сочинение кандидата 1-го отделения философского факультета Николая Костомарова, написано для получения степени магистра исторических наук. Харьков. В университетской типографии. 1841» (Пінчук, 2007: 78). Про це писали багато вчених, проте важливо зауважити, що саме М. С. Грушевський надав усебічну інтерпретацію поглядів автора студії на історію України та унійні процеси (Пінчук, 2007: 79). Згодом ця праця увійшла до редагованого М. С. Грушевським збірника «Науково-публіцистичні і полемічні писання Костомарова». Уперше запропонована до розгляду наукового загалу думка М. І. Костомарова, що українці та росіяни – два різні народи, отримала таке роз'яснення з боку М. С. Грушевського: у центрі дослідницької роботи М. І. Костомарова була зовсім не західна Росія, як написано в назві, а в основному Україна, життя та боротьба народних мас та їх спогади про свою історію (Грушевський, 1992: 114).

Ю. А. Пінчук після вивчення дослідження М. І. Костомарова «О причинах и характере унии в Западной России» зазначив, що, хоча дисертаційне дослідження й не було «останнім словом» науки у висвітленні історії унії, воно зберегло свою наукову цінність унікальністю ідей щодо версії трактування унійних процесів у контексті загального історичного поступу України та її сусідніх держав, а подекуди – європейського. Попри те, що лише окремі аспекти стосовно згаданих ідей містяться в працях М. С. Грушевського й поодиноких студіях сучасних учених, важливість дисертації М. І. Костомарова, указує Ю. А. Пінчук, полягає саме

у відображенні процесу націєтворення та пробудження ідеї самостійності українського народу на основі однієї історичної події (Пінчук, 2007: 81).

Знаковим періодом у процесі формування самоусвідомлення та віднайдення історичної пам'яті є період розвитку українського суспільства, відомий у науці як українське національне відродження. Цей час пов'язаний з розквітом діяльності великої плеяди науковців, письменників тощо, котрі обстоювали ідею українськості. Саме М. І. Костомаров став одним із представників нашої інтелектуальної еліти тогочасного періоду, що протистояла зросійщенню всіма можливими способами. Одним з виявів такого протистояння була праця «Книга буття українського народу», автором якої вважають М. І. Костомарова. Ця робота є своєрідним виявом багатовікових прагнень українського народу до державотворення та суверенітету. Ю. А. Пінчук у науковій розвідці «Ідеолог Кирило-Мефодіївського братства» вказує на основну мету «Книги…»: «Зрештою "Книга буття українського народу" пропагує вже зовсім незвичну для тогочасної російської дійсності модель державного і суспільного устрою, у якому Україна "буде не підлеглою Річчю Посполитою в союзі слов'янському" і не зостанеться "ні царя, ні царевича, ні царівни, ні князя, ні графа, ні герцога, ні сіятельства, ні превосходительства, ні пана, ні боярина, ні кріпака, ні холопа ні в Московщині, ні в Польщі, ні в Україні, ні в Чехії, ні у хорутан, ні у сербів, ні у болгар"» (Пінчук, 1992: 16). Праця присвячена темі боротьби українського народу за свободу, за свої права, висвітлення якої і є її головною ідеєю. Ці переконання підкріплені історичними фактами, що доводять незламність вільнолюбного духу українського народу.

У праці «Слов'янство і Україна в концепції кирило-мефодіївця Миколи Костомарова» Ю. А. Пінчук звернув увагу на положення «Книги…», за якими «обов'язковими повинні бути політичні та особисті права і свободи для кожного громадянина, незалежно від віри, походження, народності, переконань тощо». Як підсумок зазначено, що головна мета костомарівської кирило-мефодіївської концепції – це підвищення рівня політичного й національного самоусвідомлення слов'ян та створення слов'янської республіканської федерації на умовах повної рівності та суверенності всіх народів (Пінчук, 2012: 189). Справляє враження сміливість демонстрації М. І. Костомаровим думок про відродження та утвердження української державності за часів козацтва, які й стали основою наукових пошуків історика (Пінчук, 2012: 512–513).

Для того щоб усвідомити рівень зацікавленості М. І. Костомарова тематикою періоду козацтва, варто звернутися до статті Ю. А. Пінчука «Постать Богдана Хмельницького в публіцистиці М. Костомарова». У розвідці йде мова про Богдана Хмельницького як видатного діяча свого часу, очільника процесу «складання української державності». Проте, беручи до уваги, що твори М. І. Костомарова були підцензурні та не мали абсолютної свободи слова, висвітлювати зазначені питання доводилось дещо узагальнено (Пінчук, 1994: 141). Як влучно зауважив Ю. А. Пінчук, «дещо в його публікаціях слід прочитувати між рядками. Адже М. Костомаров мав бути дуже обережним у висловах, бо вже в 60-х роках у російських реакціонерів виросло тверде переконання про нього як ворога Москви, і неприятеля великоросів взагалі» (Пінчук, 1994: 141). Це не дивно, адже повсякчас українські діячі зазнавали утисків та відчували вплив репресій на собі як за часів Російської імперії, так і за часів СРСР.

Висвітленням націєтворчих прагнень українського народу за часів козацької доби став розгляд подій періоду гетьманування Івана Виговського. Як зазначає Ю. А. Пінчук, Гадяцький договір (1658) М. І. Костомаров пов'язував з першою спробою утворення слов'янського союзу, оскільки на його основі мала постати держава з назвою Велике Князівство Руське. Державне утворення мало бути у формі незалежної республіки з самостійністю внутрішнього управління, судовою, фінансовою, військовою та громадською системою. Об'єднання передбачало подальше утворення союзу слов'янських держав: Польщі, Великого Князівства Литовсько-Руського, Великого Князівства Руського і з майбутньою можливістю приєднання Москви (Пінчук, 1997: 5–7).

Серед творів М. І. Костомарова, які відображають процес національного самоусвідомлення, вирізняється триптих «Руина». У праці описуються події періоду гетьманування Івана Самойловича, Дем'яна Многогрішного, Івана Брюховецького. Період «Руїни» М. І. Костомаровим трактується як руйнація не лише матеріального побуту, а й духовного життя в Україні. Таке бачення становило новацію в розумінні тогочасної доби нашої історії, а отже сприяло кращому її вивченню і розумінню (Пінчук, 2008: 212–213).

У роботі Ю. А. Пінчука «Аналіз студії М. Костомарова "Гетманство Самойловича" в аспекті впливу на розвиток національного самоусвідомлення» вказано на важливість дослідження М. І. Костомаровим періоду правління Івана Самойловича, історик виявив значення його внеску в здобуття самостійності для Української Гетьманської держави та її народу. Гетьман був діячем української історії, який вирізнявся прагненням забезпечити самостійний державний розвиток України (Пінчук, 2008: 225).

На думку Ю. А. Пінчука, визначальними були історичні погляди М. І. Костомарова на роль особистості в історії, особливо питання конфлікту тієї чи іншої постаті з «народними низами» та їхніми прагненнями. Дослідник зробив висновок, що такі сюжети обов'язкові для вивчення й подальшого публікування, адже питання причин занепаду козацького устрою, нівелювання його провідних ідей у праці «Руина» були своєрідним подразником, що підштовхувало читачів до усвідомлення себе єдиною нацією (Пінчук, 2008: 226).

Ю. А. Пінчук не залишив без уваги й наступний том триптиху – «Гетманство Многогрешного». Після ретельного аналізу презентував статтю «Студія М. Костомарова "Гетьманство Многогрешного" в контексті творення української етнічної ідентичності». Автор зазначив, що головна думка студії М. І. Костомарова полягала у висвітлені основної мети українців – мати власну автономну державу, а це вкотре доводить, що М. І. Костомаров зробив значний внесок у формування й розвиток української ідентичності (Пінчук, 2012: 527).

У наступній розвідці «Питання національного самоусвідомлення у студії М. Костомарова "Гетманство Бруховецкого"» Ю. А. Пінчук продовжив аналізувати працю М. І. Костомарова «Гетманство Бруховецкого» і запропонував до уваги науковців висновок про те, що новий том, як і попередній про Івана Самойловича, виконував роль того самого «подразника», що був стимулятором читацької аудиторії для усвідомлення себе як нації.

Зважаючи на зазначене вище, Ю. А. Пінчук дійшов висновку, що М. І. Костомаров як провідний дослідник доби Руїни в українській історії не тільки всебічно схарактеризував її, але й окреслив тогочасне бачення української національної ідеї, кінцевою метою якої було прагнення до державотворення. Все це підтверджує неоціненний внесок М. І. Костомарова в процес формування національного самоусвідомлення українців (Пінчук, 2010: 188).

Безсумнівно, постать М. І. Костомарова стала однією з найбільш досліджуваних з XIX століття, адже завдяки його працям відкрилась фундаментальна джерельна база, за якою можна вивчати буремні події XVII–XVIII століть. Важливо також зазначити, що завдяки М. І. Костомарову та його творчості науковці мають можливість долучитися до аналізу фактичних матеріалів соціально-політичної історії українських земель, ролі народних мас у суспільному устрої, історії козацтва та діяльності його гетьманів тощо.

Не тільки теоретичними дослідженнями, а й визначними практичними здобутками відзначена діяльність Ю. А. Пінчука у сфері костомаровознавства. Так, за його сприяння в 1992 році Національною академією наук України за видатні роботи в галузі історії та історичного джерелознавства встановлено академічну премію імені М. І. Костомарова, першим лауреатом якої він сам і став у березні 1993 року (Удод, 2007: 7). Ю. А. Пінчук організував з 2002 року проведення тематичного наукового форуму «Костомарівські читання», а також активно сприяв перевиданню праць М. І. Костомарова.

Висновки. Таким чином, вивчаючи життя та науковий доробок М. І. Костомарова, дослідник Ю. А. Пінчук зумів неупереджено висвітлити думки знаного історика та громадського діяча XIX століття, яскраво подані чи то уміло приховані «між рядків» наукових праць. За збігом обставин, Ю. А. Пінчук також потрапив під пильне око влади, котра так само, як і за часів Російської імперії, розпочала «очищення» інформаційного простору від усього, що стосувалося національного – українського. Незважаючи на це, Ю. А. Пінчуку вдалося повернути ім'я М. І. Костомарова в науково-публіцистичні кола, репрезентувати загалу багато нових фактів та неопублікованих праць. Особливе значення має розкриття чинників впливу М. І. Костомарова на формування в українців національного самоусвідомлення в контексті творення власної державності.

Список використаних джерел:

1. Грушевський М. С. З публіцистичних писань Костомарова**.** *Український історичний журнал*. 1992. № 4. С. 113–133.
2. Грушевський М. С. На спомин Миколи Костомарова († 7 цвітня 1885 р.). Твори: у 50 т. / М. С. Грушевський; редкол.: П. Сохань (голов. ред.), Я. Дашкевич, І. Гирич та ін. Львів : Видавництво «Світ», 2005. Т. 3. С. 23–24.
3. Дорохіна Т. Ф. Костомаровознавство у долі видатного історика, історіографа Ю. А. Пінчука. *Історіографічні дослідження в Україні : збірник наукових праць.* Київ, 2018. Вип. 28. С. 352–378.
4. Дорохіна Т. Ф. Школа костомаровознавства Юрія Анатолійовича Пінчука. *Історіографічні дослідження в Україні : збірник наукових праць.* Київ, 2018. Вип. 29. С. 294–307.
5. Пінчук Ю. А. Відображення елементів української національної ідеї в науковій творчості М. І. Костомарова. *Український історичний журнал*. 2007. № 2. С. 78–88.
6. Пінчук Ю. А. Аналіз студії М. Костомарова «Гетьманство Самойловича» в аспекті впливу на розвиток національного самоусвідомлення. *Історіографічні дослідження в Україні: збірник наукових праць*. Київ, 2008. Вип. 19. С. 212–228.
7. Пінчук Ю. А. Вибрані студії з костомаровознавства. Київ : Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України, 2012. 608 с.
8. Пінчук Ю. А. Державницькі ідеї кирило-мефодіївців у спадщині М. Костомарова. *Історія в школі*. 1997. № 1/2. С. 5–7.
9. Пінчук Ю. А. Заборонена стаття М. І. Костомарова. *Український історичний журнал*. 1990. № 7. С. 137–140.
10. Пінчук Ю. А. Ідеолог Кирило-Мефодіївського братства [М. І. Костомаров]. *Київська старовина*. 1992. № 5. С. 15–18.
11. Пінчук Ю. А. Питання національного самоусвідомлення у студії М. Костомарова «Гетманство Бруховецкого». *Український історичний журнал*. 2010. № 1. С. 179–189.
12. Пінчук Ю. А. Постать Богдана Хмельницького в публіцистиці М. Костомарова. *Український історичний журнал*. 1994. № 5. С. 139–144.
13. Тельвак В. П., Тельвак В. В. Михайло Грушевський як дослідник української історіографії. Київ ; Дрогобич : Український науково-дослідний інститут архівної справи та документознавства, 2005. 332 с.
14. Юрій Анатолійович Пінчук: Бібліографія (До 70-річчя від дня народження) / відп. ред. О. А. Удод. Київ : НАН України, Ін-т історії України, 2007. 64 с.

References:

1. Hrushevskyi, M. S. (1992). Z publitsystychnykh pysan Kostomarova [From the journalistic writings of Kostomarov]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, issue 4, pp. 113–133. [in Ukrainian]
2. Hrushevskyi, M. S. (2005). Na spomyn Mykoly Kostomarova († 7 tsvitnia 1885 r.) [in memory of Mykola Kostomarov († May 7, 1885)]. Tvory: u 50 t. / M. S. Hrushevskyi; redkol.: P. Sokhan (holov. red.), Ya. Dashkevych, I. Hyrych ta in. Lviv : Vydavnytstvo "Svit", Vol. 3, pp. 23–24. [in Ukrainian]
3. Dorokhina, T. F. (2018). Kostomarovoznavstvo u doli vydatnoho istoryka, istoriohrafa Yu. A. Pinchuka [Kostomarov studies in the fate of the outstanding historian, historiographer Yu. A. Pinchuk]. *Istoriohrafichni doslidzhennia v Ukraini : zb. nauk. pr.*, issue 28, pp. 352–378 [in Ukrainian].
4. Dorokhina, T. F. (2018). Shkola kostomarovoznavstva Yuriia Anatoliiovycha Pinchuka [Yury Anatoliyovych Pinchuk School of Kostomarov Studies]. *Istoriohrafichni doslidzhennia v Ukraini : zb. nauk. pr.*, issue 29, pp. 294–307. [in Ukrainian]
5. Pinchuk, Yu. A. (2007). Vidobrazhennia elementiv ukrainskoi natsionalnoi idei v naukovii tvorchosti M. I. Kostomarova [Reflection of the elements of the Ukrainian national idea in the scientific work of M. I. Kostomarov]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, issue 2, pp. 78–88. [in Ukrainian]
6. Pinchuk, Yu. A. (2008). Analiz studii M. Kostomarova "Hetmanstvo Samoilovycha" v aspekti vplyvu na rozvytok natsionalnoho samousvidomlennia [Analysis of M. Kostomarov's studio "Hetmanship of Samoilovych" in terms of influence on the development of national self-awareness]. *Istoriohrafichni doslidzhennia v Ukraini : zb. nauk. pr.*, issue. 19, pp. 212–228. [in Ukrainian]
7. Pinchuk, Yu. A. (1997). Derzhavnytski idei kyrylo-mefodiivtsiv u spadshchyni M. Kostomarova [State ideas of the Cyril-Methodists in the legacy of M. Kostomarov]. *Istoriia v shkoli*, issue 1/2, pp. 5–7. [in Ukrainian]
8. Pinchuk, Yu. A. (1990). Zaboronena stattia M. I. Kostomarova [Banned article by M. I. Kostomarov]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, issue 7, pp. 137–140. [in Ukrainian]
9. Pinchuk, Yu. A. (1992). Ideoloh Kyrylo-Mefodiivskoho bratstva [M. I. Kostomarov] [Ideologist of the Cyril and Methodius Brotherhood [M. I. Kostomarov]. *Kyivska starovyna*, issue 5, pp. 15–18. [in Ukrainian]
10. Pinchuk, Yu. A. (2010). Pytannia natsionalnoho samousvidomlennia u studii M. Kostomarova "Hetmanstvo Brukhovetskoho" [The question of national self-awareness in the studio of M. Kostomarov "Hetmanship of Brukhovetsky"]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, issue 1, pp. 179–189. [in Ukrainian]
11. Pinchuk, Yu. A. (1994). Postat Bohdana Khmelnytskoho v publitsystytsi M. Kostomarova [The figure of Bohdan Khmelnytskyi in the journalism of M. Kostomarov]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, issue 5, pp. 139–144. [in Ukrainian]
12. Pinchuk, Yu. A. (2012). Vybrani studii z kostomarovoznavstva [Selected studios in costomarov studies]. Kyiv : Instytut ukrainskoi arkheohrafii ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho NAN Ukrainy. [in Ukrainian]
13. Telvak, V. P., & Telvak, V. V. (2005). Mykhailo Hrushevskyi yak doslidnyk ukrainskoi istoriohrafii [Mykhailo Hrushevskyi as a researcher of Ukrainian historiography]. Kyiv ; Drohobych : Ukrainskyi naukovo-doslidnyi instytut arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva. [in Ukrainian]
14. Udod, O. A. (Ed.). (2007). Yurii Anatoliiovych Pinchuk: Bibliohrafiia (Do 70-richchia vid dnia narodzhennia) [Yurii Anatoliyovych Pinchuk: Bibliography (To the 70th anniversary of his birth)]. Kyiv : NAN Ukrainy, In-t istorii Ukrainy. [in Ukrainian]